

Добробог Л. М.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

ЮРИДИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

LEGAL CONSTRUCTS AND LEGAL REGULATION: DIALECTICS OF RELATIONSHIP

Стаття присвячена аналізу взаємозв'язку між правовим регулюванням та юридичними конструкціями, зокрема їхньому взаємному впливу на ефективність правової системи. У статті визначено, що правове регулювання охоплює вплив права на суспільні відносини через систему юридичних засобів, таких як норми права, правовідносини, акти застосування права та механізми юридичної відповідальності.

Визначено, що юридичні конструкції являють собою формалізовані моделі правової реальності, що систематизують юридичні норми та правові поняття в узгоджену систему. Вони виконують функцію аналітичного інструменту для інтерпретації правових норм та забезпечення їх ефективного застосування. У статті акцентовано, що юридичні конструкції є складовою частиною юридичної техніки і можуть мати різний рівень складності, від базових до комплексних конструкцій, які охоплюють цілу низку правових інститутів.

Відзначено динамічний процес взаємодії правового регулювання та юридичних конструкцій, що включає постійну модифікацію конструкцій у відповідь на зміну соціальних умов, практики правозастосування та зміни доктрин. Зокрема, проаналізовано еволюцію конструкцій, таких як відповідальність держави перед особою, а також зміну в концепціях адміністративного договору.

Наголошено, що стабільність та гнучкість юридичних конструкцій повинні бути збалансовані для забезпечення правової визначеності та відповідності змінам у суспільних відносинах. Окремо виділено проблему використання застарілих юридичних концептів у сучасному українському праві, таких як «права людини і громадянина» або «загальний нагляд прокуратури», що потребує перегляду та адаптації до принципів правовладдя.

У висновках зазначено, що діалектика взаємозв'язку правового регулювання та юридичних конструкцій вимагає інтеграції стабільності концептуальних моделей та гнучкості нормативного впливу, що є основою ефективного функціонування правової системи та її відповідності принципу правовладдя.

Ключові слова: *верховенство права, нормотворча техніка, правова модель, юридична конструкція, юридична техніка.*

The article is devoted to the analysis of the interconnection between legal regulation and legal constructs, in particular their mutual influence on the legal system effectiveness. The article determines that legal regulation encompasses the influence of law on social relations through a system of legal means, such as legal norms, legal relations, acts of law enforcement and mechanisms of legal responsibility.

It is determined that legal constructs are formalized models of legal reality that systematize legal norms and legal concepts into a coherent system. They perform the function of an analytical tool for interpreting legal norms and ensuring their effective implementation. The article emphasizes that legal constructs are an integral part of legal technique and can have different levels of complexity, from basic to complex constructs covering a whole range of legal institutions.

The dynamic process of interaction between legal regulation and legal constructs, including constant modification of constructs in response to changing social conditions, law enforcement practices and changes in doctrines, is noted. In particular, the evolution of such constructs as the responsibility of the state to the individual, as well as the change in the concepts of the administrative contract, is analyzed.

It is emphasized that the stability and flexibility of legal constructs must be balanced to ensure legal certainty and compliance with changes in social relations. The issue of using outdated legal concepts in modern Ukrainian law, such as “human and citizen rights” or “general supervision of the prosecutor’s office”, which requires revision and adaptation to the principles of the rule of law, is separately covered.

The conclusions indicate that the dialectic of the interconnection between legal regulation and legal constructs requires the integration of the stability of conceptual models and the flexibility of regulatory influence, which is the basis for the effective functioning of the legal system and its compliance with the principle of the rule of law.

Key words: *rule of law, legal model, rule-making technique, legal construct, legal technique.*

Постановка проблеми. Дослідження юридичних конструкцій є актуальним у контексті постійної еволюції суспільства та правової системи. Зростаюча потреба в ефективній та якісній нормотворчості вимагає особливої уваги до елементів нормотворчої техніки, серед яких ключове місце займають юридичні конструкції. Їхнє значення полягає в забезпеченні точності, чіткості та логічної послідовності правових норм, що є необхідними умовами для ефективного функціонування правової системи.

Вивчення юридичних конструкцій є надзвичайно важливим для розуміння правової системи, оскільки вони є фундаментальним інструментом для створення та структурування правових норм. Глибоке дослідження юридичних конструкцій дозволяє розширити наше розуміння сутності права, його структури та функцій. Це, в свою чергу, сприяє розвитку теорії права, збагачуючи її новими знаннями про механізми правового регулювання.

Оптимізація правотворчого процесу тісно пов'язана з використанням юридичних конструкцій. Правильне застосування цих конструкцій забезпечує чіткість та зрозумілість правових норм, що, в свою чергу, сприяє їх ефективному виконанню. Системне дослідження юридичних конструкцій дозволяє виявити проблемні аспекти їх застосування в нормотворчості та розробити рекомендації щодо їх вдосконалення. Результати такого дослідження можуть бути використані для створення нових законодавчих актів, які будуть більш ефективними та відповідатимуть потребам суспільства.

Динамічний розвиток суспільства та глобалізаційні процеси зумовлюють необхідність адаптації правової системи до нових умов [1, с. 41]. Зміни в законодавстві, що виникають внаслідок цього, вимагають глибокого дослідження юридичних конструкцій, щоб забезпечити відповідність правової системи сучасним викликам.

Таким чином, дослідження обраної теми є надзвичайно актуальним в контексті сучасного динамічного розвитку правової системи. Системне розуміння взаємодії юридичних конструкцій та механізмів правового регулювання дозволяє оптимізувати нормотворчий процес та забезпечити ефективне функціонування правової системи. Вивчення цієї теми є ключовим

для вдосконалення правового регулювання та забезпечення його відповідності потребам суспільства.

Стан опрацювання проблематики. Вивчення юридичних конструкцій, як невід'ємної складової юридичної техніки, є актуальним напрямком досліджень в межах загальної теорії права, правотворчого процесу та практики правозастосування. Наукові розробки в цій галузі, що охоплюють як вітчизняні дослідження, зосереджені на аналізі логіко-структурних особливостей правових норм, так і міжнародні дослідження, спрямовані на удосконалення законодавчої техніки з урахуванням принципу верховенства права, сприяють розвитку цієї наукової сфери.

Згадаємо авторів, чії роботи висвітлюють окремі аспекти зазначеної проблематики: Ю. Бисага, Г. Бойко, Ю. Волошин, В. Дудченко, А. Дутко, В. Завальнюк, М. Кельман, О. Кулініч, Л. Легін, О. Легка, М. Лошицький,, І. Онищук, П. Рабінович, І. Шутак та ін.

Наукові дослідження підкреслюють методологічне значення юридичних конструкцій, їх роль у забезпеченні внутрішньої узгодженості законодавства, правової визначеності та ефективності правозастосування. Однак, питання загальноправового значення юридичних конструкцій потребує подальшого вивчення, оскільки більшість досліджень зосереджуються на їх галузевому застосуванні, не досліджуючи їхню універсальну роль у правовій системі [2–4].

Дослідники також звертають увагу на юридичну техніку в цілому, вивчаючи її різновиди, значення для створення якісного законодавства, а також застосування та тлумачення права. Особливий акцент робиться на аналізі засобів та методів юридичної техніки, зокрема, правил нормотворення, систематизації та удосконалення правових актів, а також правотворчого процесу та його суб'єктів. [5–9]. Відзначимо, що виокремлення офіційного та неофіційного права, запропоноване В. Завальнюком [10, с. 12–21], впливає на сприйняття та розуміння юридичних конструкцій. Однак, на нашу думку, цей аспект проблематики потребує окремого дослідження.

Метою статті є висвітлення взаємозв'язку юридичних конструкцій та правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Визначення взаємозв'язку правових явищ передбачає необхідність з'ясування змісту обох з вказаних понять.

Під правовим регулюванням ми розуміємо цілеспрямований вплив права на суспільні відносини, який здійснюється через систему юридичних засобів, зокрема норм права, юридичних фактів, правовідносин, актів застосування права та механізмів юридичної відповідальності. Цей вплив реалізується шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки, які визначають права та обов'язки учасників суспільних відносин, а також передбачають механізми їх реалізації, охорони та захисту. Правове регулювання відзначається нормативністю, формальною визначеністю, імперативним або диспозитивним характером та обов'язковістю дотримання [11, с. 11, с. 383–408].

У цій роботі під юридичною конструкцією ми розуміємо формалізовану модель правової реальності, яка систематизує юридичні норми та правові поняття у внутрішньо узгоджену систему, що забезпечує їхню ефективну взаємодію та застосування. Відтак, юридичні конструкції є складовою юридичної техніки.

Юридична конструкція не є простим поєднанням правових норм, а виступає як концептуальний каркас, що дозволяє осмислити, впорядкувати та технічно реалізувати правове регулювання певного явища. Вона виконує функцію аналітичного інструменту, який допомагає інтерпретувати правові приписи та визначати їхню системну взаємодію в рамках правопорядку.

Юридичні конструкції можуть мати різний рівень складності: від базових, що формують загальну правову термінологію (наприклад, конструкція «правоздатності» чи «деліктної відповідальності»), до комплексних, що охоплюють цілі правові інститути (наприклад, конструкція «публічно-правового договору» або «юридичної особи»).

Особливістю юридичних конструкцій є їхня відносна автономність від конкретних соціальних чи економічних контекстів: вони можуть адаптуватися до змін правового середовища, зберігаючи внутрішню логіку та узгодженість. Водночас конструкції не є нейтральними – вони визначають логіку правозастосування, впли-

вають на юридичну аргументацію та можуть слугувати як засобом унормування суспільних відносин, так і способом легітимації певних правових доктрин.

У цьому сенсі юридичні конструкції відіграють подвійну роль: з одного боку, вони є аналітичним засобом правової науки, а з іншого – інструментом правотворення та правозастосування, що визначає межі й можливості нормативного впливу права на суспільні процеси.

Наголосимо, що юридичні конструкції та правове регулювання перебувають у складній діалектичній взаємодії, що виявляється у взаємовпливі нормативної форми права та його функціональної ефективності.

Юридичні конструкції слугують засобом формалізації та систематизації правових норм, забезпечуючи їхню внутрішню узгодженість, логічну стійкість і застосовність. Вони виступають своєрідним каркасом правової системи, що дозволяє інтегрувати окремі норми в єдину доктрину та уникати суперечностей у правозастосуванні. Завдяки цьому юридичні конструкції не лише структурують нормативний матеріал, а й впливають на методологію тлумачення права, визначаючи межі можливої інтерпретації правових положень.

Яскравим прикладом є юридична конструкція «юридичної особи», яка визначає правосуб'єктність організацій та установ. Вона не лише структурує нормативний матеріал, регламентуючи порядок створення, функціонування та припинення юридичних осіб, а й обмежує можливі варіанти тлумачення правосуб'єктності таких утворень. Наприклад, у правових системах, що сприйняли теорію фікції, юридична особа розглядається як штучне утворення, правоздатність якого обмежується встановленими законодавством межами. Водночас у системах, що сприймають теорію реальності, юридична особа визнається самостійним суб'єктом із власною волею, що впливає на розширення її правоздатності. Таким чином, обрана конструкція визначає підхід до регулювання, тлумачення та застосування відповідних норм, зокрема щодо відповідальності, деліктоздатності та меж автономії волі юридичної особи.

Водночас правове регулювання, як динамічний процес впливу права на суспільні від-

носини, не лише використовує юридичні конструкції, а й постійно модифікує їх відповідно до зміни соціальних умов, правозастосовної практики та доктринальних підходів. Це проявляється, зокрема, у трансформації конструкцій відповідальності держави перед особою, що історично еволюціонували від концепції державного імунітету до сучасної доктрини позитивних зобов'язань держави. Подібна динаміка спостерігається і в розвитку конструкції адміністративного договору, яка в різних правовпорядках зазнає змін у зв'язку з необхідністю балансування приватного та публічного інтересів.

Однією з ключових проблем є співвідношення стабільності та гнучкості юридичних конструкцій. З одного боку, їхня стабільність забезпечує правову визначеність та уніфікованість регулювання, що є необхідною умовою передбачуваності правозастосування. З іншого – нормативні конструкції не можуть залишатися незмінними, оскільки правове регулювання має відповідати динаміці суспільних відносин. Це породжує явище, яке, на нашу думку, можна назвати явищем «концептуального консерватизму», коли юридичні конструкції, що історично склалися, можуть втрачати відповідність сучасним правовим реаліям, але продовжують функціонувати через інерційність правової системи.

У цьому контексті варто вказати на те, що у вітчизняному праві і досі застосовуються концепти, сформовані у межах радянської юриспруденції. Це зумовлено як правонаступництвом нормативних актів, так і стійкістю юридичних конструкцій, які закріпилися у правовій доктрині, освіті та правозастосовній практиці. Одним із найпомітніших прикладів є збереження конструкції «права людини і громадянина», що походить із радянської теорії, де людські права розглядалися не як природні та невідчужувані, а як надані державою. Доволі системно ця проблематика висвітлена вітчизняним вченим А. Кучуком у низці публікацій [12–14].

Інший приклад – конструкція «загального нагляду прокуратури», що зберігалася в Україні навіть після проголошення незалежності й лише поступово зазнавала змін відповідно до європейських стандартів. Попри конституцій-

не обмеження функцій прокуратури, у правовій свідомості та нормативних актах ще тривалий час простежувався її контрольний і наглядовий потенціал, успадкований від радянської моделі загального нагляду.

Таким чином, радянські юридичні концепти продовжують впливати на правове регулювання в Україні, що потребує глибокої доктринальної ревізії, приведення правових конструкцій у відповідність до сучасних підходів та їхньої адаптації до принципів правовладдя.

Ще одним аспектом є питання узгодженості юридичних конструкцій на різних рівнях правового регулювання. Теоретичні моделі, що закладаються в основу правотворчої діяльності, можуть спотворюватися на етапі правозастосування через неоднозначність тлумачення або несистемність нормативної бази. У результаті можливе виникнення колізій між формально закріпленими конструкціями та їхньою реальною інтерпретацією в судовій чи адміністративній практиці.

Це особливо помітно в галузі адміністративного судочинства, де формально задекларовані принципи належного врядування нерідко суперечать усталеним підходам органів виконавчої влади щодо власної дискреції. Водночас суди, з одного боку, змушені враховувати загальні правові принципи, а з іншого – обмежені наявними нормативними конструкціями, що можуть не відповідати сучасним викликам. У таких умовах необхідним стає доктринальне осмислення цих суперечностей та вироблення механізмів їх подолання через системне оновлення правових конструкцій і вдосконалення методології правозастосування.

Особливе значення має роль юридичних конструкцій у процесах правової рецепції та трансформації правових систем. Запозичення юридичних конструкцій із зовнішніх правових порядків нерідко супроводжується їхнім пристосуванням до нових умов, що може призводити до деформації початкового змісту. Це ставить питання про межі адаптації та необхідність критичного осмислення запозичених концепцій у межах національного правовпорядку.

Яскравим прикладом є рецепція інституту конституційної скарги в Україні, запозиченого з німецької моделі. У початковому варіанті цей механізм мав на меті забезпечити індивіду-

альний захист прав особи через контроль Конституційного Суду за відповідністю законів Основному Закону. Однак у процесі адаптації до української правової системи конституційна скарга була суттєво звужена: її предмет обмежили лише законами, виключивши можливість оскарження підзаконних актів або судових рішень, що може нівелювати її ефективність.

Іншим прикладом є запозичення концепції верховенства права. Нагадаємо, що ще близько десяти років тому у вітчизняній правничій науці на позначення цього явища використовувались терміни «верховенство закону» або «верховенство правового закону». Це свідчило про спотворене розуміння сутності верховенства права, оскільки увага зосереджувалася не на правовладді як обмеженні свавілля держави, а на формальній обов'язковості законодавчих актів. Лише поступова доктринальна еволюція та імплементація європейських стандартів

сприяли утвердженню належного розуміння цього принципу, що ґрунтується на сукупності фундаментальних цінностей, а не лише на дотриманні позитивного закону.

Ці приклади демонструють, що права рецепція потребує не просто формального перенесення конструкцій, а їхньої глибокої концептуальної інтеграції, яка враховувала б особливості національної правової системи та не призводила до втрати їхньої початкової функціональності.

Висновки. Отже, діалектика взаємозв'язку юридичних конструкцій і правового регулювання полягає у їхньому взаємному впливі, що вимагає балансу між стабільністю концептуальних моделей і гнучкістю нормативного впливу. Оптимальне поєднання цих характеристик є необхідною умовою ефективного функціонування правової системи та її відповідності принципу правовладдя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дудченко В. В. Універсалізація сучасного права. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 41–44.
2. Бойко Г.І. Юридична конструкція як особлива процедура правотворчості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 27(1). С. 15–18.
3. Кунцевич М.П. Юридична конструкція форми реалізації виконавчої влади. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 2. С. 43–47.
4. Підгородський Б.М. Роль юридичних конструкцій у реалізації матеріального та процесуального права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*.
5. Дутко А.О. Юридична техніка: види та зміст. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 25–33.
6. Легка О. В. Юридична техніка законодавчих та правозастосовних актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 101–107.
7. Ленгер Я.І., Бисага Ю.Ю. Нормотворчість в контексті реформування права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 1. С. 15–19.
8. Кучук А.М., Замковий Є.М. Юридична техніка як засіб ефективності правових актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 90–97.
9. Попутняк І.О., Кулініч О.О. Суб'єкти та види правотворчості. Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду. Збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 10 червня 2022 року). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. С. 319–321.
10. Завальнюк В. В. Офіційне та неофіційне право: антропологічне дослідження. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Одеса, 2014. Вип. 51. С. 12–21.
11. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 468 с.
12. Кучук А.М. Імплементація західних правничих концептів: людські права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3(96). С. 12–15.
13. Кучук А.М., Пекарчук А.В. Теорія людських прав: концептуальні зміни на межі століть. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 21–23.
14. Кучук А.М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.